

Spoločenská a národnopolitická činnosť uhrofilných slovenských osobností v období dualizmu

BARNA ÁBRAHÁM

National political and social activities of some Hungarofile Slovak personalities in the times of the Dualism

Abstract

The recent study in the context of researching of double tights and complex identities focuses on some personalities (Samo Czambel, Adolf Pechány, György Podhradszky a Gejza Zsebráczy), who have never denied their Slovak origin, their mother tongue, and what is more, during their career as government referents, journalists, editors they have every day used Slovak language. However, they have not only accepted the Hungarian state idea, but they have continuously proclaimed and popularized it, as well. This outline concentrates on the birth and development of their Hungarophil conviction as well as on their conflicts with the so called national Slovak society. On the other hand, it also portrays the intolerant part of Hungarian circles that could not accept, not even imagine that loyalty to the state and could not understand that Hungarian patriotism could be strenghtened through the mother tongues of Non-Magyar (German, Slovak, Romanian, etc.) citizens.

Keywords: Slovak history; double identity; Slovak-Hungarian relations; nationality policy; Magyarization

Subject-Affiliation in New CEEOL: History – Modern Age – 19th Century

DOI: 10.36007/eruedu.2023.3.106-121

Štúdia mieni načrtnúť činnosť vybraných osobností, ktoré svoj slovenský pôvod, a svoju materčinu nikdy nezapierali, ba vo svojej kariére, ako vládni referenti, novinári, redaktori stále používali slovenčinu. Prítom štátnu ideu maďarskú nielen že prijali, ale ju hlásali a rozširovali. Ťažiskom prehľadu je formovanie a obsah ich uhrofilného presvedčenia, ako aj ich konflikty s národoveckou verejnosťou i netolerantnou časťou maďarských kruhov. Tento vedecký prehľad možno prispieva k aktuálnym výskumom dvojitých väzieb a zložitých identít, a tak aj k chápaniu maďarsko-slovenských vzťahov a aktérov našej spoločnej minulosti.

Terminologické problémy

Na samom začiatku musíme uvažovať nad vhodným pomenovaním osôb tejto skupiny. Rozhodujúcim prvkom panujúceho slovenského myslenia je rozlišovanie *národovcov* a *maďarónov*, a ten rozdiel mohol byť tým boľavejším, že deliaca čiara sa

ťahala vnútri toho istého jazykového a kultúrneho priestoru, lenže zaujali iný postoj voči úradnému nacionalizmu. (Pichler 1998, 120) Stupné oddalovania sa od komunity a skazonosné následky sa dobovo videli nasledovne: „Často transfigurovaný Slovák lepšie vyráža na sebe typické vlastnosti cudzej rasy než pravé, nefalšované exempláre nemecké a maďarské. Býva nemeckejším a maďarskejším než Nemec a Maďar od koreňa.“ (Vajanský 1943, I. 71–72) A renegát sa podľa logiky tohto stanoviska zákonite stáva nepriateľom. „Maďarón je určitým spôsobom aktívnou verziou odrodilca, ktorý robí všetko preto, aby napomohol šíreniu maďarčiny a myšlienky maďarského národného štátu...“ (Kiss 2005, 376) Pritom obidva tábory sa pokladali za osvedčených zástupcov komunity.

A východisko dnešného bádateľa? „Domnievam sa, že dnes už nemôže byť cieľom vedy skúmanie toho, či [Samo] Czambel bol, alebo do akej miery bol »maďarónom« alebo »autentickým Slovákom«, lebo to by znamenalo prijatie nacionalistickej premisy o existencii jedinej pravej (vrodenej) »národnosti« a dobových nacionalistických kategórií určujúcich »správne« a »zavrhnutiahodné« (zistiť, zradcovské atď.) postoje sebaidentifikácie a lojality.“ (Vörös 2019, 465)

Zdedená paradigma zjednodušuje obraz, zastiera odtiene. Na nich poukazuje Ivan Halász, keď uvádza možné pomenovania. Podľa neho termín *maďarón* je historicky zneužívaný, ani nevyjadruje podstatu a zložitú celú problematiku. „Kde však treba umiestniť postavy, ktoré síce prijali oficiálnu ideológiu, vďaka tomu aj urobili určitú kariéru, ale nezapreli svoj pôvod a vedome ani nekonali voči národu a spoločstvu, z ktorého vzišli? Kam patria osobnosti, ktoré síce navonok zdôrazňovali svoju vernosť vlasti, zároveň však formou osobných intervencií a protekcií pomáhali svojim rodákam? Samozrejme, pri výskume daného javu treba zobrať do úvahy aj určitý každodenný oportunistický, priateľský zväzby, komplikované životné situácie a podobné.“ (Halász 2008, 141) Ako to už vo svojej dobe formuloval Ondrej Seberíni? „[...] keď aj našli sa mužovia opatrne účinkujúci za svoj rod: kto ich upodozrieva, kto vystupuje proti nim uštipačne? Sami Slováci a slovenské časopisy, a predsa nie jeden zaznaný, odrodilcom biľagovaný muž viac dobrého urobil pre národ, ako mnohý z takzvaných náčelníkov národnej strany.“ (Seberíni 1996, 69)

Pojem *uhorský vlastenec* zastiera, že mnohé, možno vedúce osobnosti boli uvedomelými Slovákmí a zároveň az úprimnými vlastencami.¹ Termín *režimistický Slovák* je príliš moderný, ďalej má vyhranené negatívne zafarbenie, pritom sa nedá používať na zástancov nejakého opozičného smeru. Najneutrálnejším, teda najpriateľnejším pojmom nám zostáva *lojálny Slovák*. (Halász 2008, 141–142)

Materčina a štát, sebavedomie a kariéra

Položme si otázku, akú úlohu hrala slovenská inteligencia vo vytvorení písomnosti, ktorá smerovala k politickej, prípadne kultúrnej asimilácii Slovákov.

Najprv máme pripomenúť organizáciu Magyarországi Tót Közművelődési Egyesület (Uhorsko-krajinský vzdelávaci spolok slovenský), založený r. 1885, ktorý

¹ Na sémantický vývin problematiky podrobnejšie pozri Macho 2007.

– na rozdiel od predchádzajúcich spolkov – neslúžil rozširovaniu maďarčiny, ale duchovnému a mravnému zvýšeniu, pritom však čím hlbšej politickej i mentálnej integrácii Slovákov.² Behom desaťročí spolok vydal mnoho kníh, napr. diela Jánoša Aranya, Alexandra Petőfiho, Móra Jókaiho, Gézu Gárdonyiho, poradenské knižky pre hospodárenie a domácnosť, brožúrky proti alkoholizmu a vysťahovalectvu, a nie v poslednom rade rôzne vlastenecké práce.

Pravidelnejší a širší vplyv chcela uplatňovať vlastenecká slovenská tlač v Budapešti: v rokoch absolutizmu *Krajan*, ktorý hlásal uhorský patriotizmus, ideu maďarsko-slovenského bratstva spolu s vernosťou a láskou voči Trónu; v rokoch po Vyrovnaní *Slovenské noviny*, orgán Novej slovenskej školy. Koncom roku 1885 aj Uhorsko-krajinský vzdelávaci spolok slovenský začal vydávať svoj dvojtýždenník *Vlasť a svet*. Hlásal, že ľud namiesto martinských „buričských“ časopisov si radšej kupuje tieto noviny (ktoré ináč často posielali aj zdarma do obcí).

V tom istom čase začali vychádzať *Slovenské noviny*, ktoré ako cieľ si vytýčili, že „treba viesť slovenskú inteligenciu von z labyrintu politických nemožností“. (Naše stanovisko 1885, 1) Okolo dvoch novín sa vytvoril kruh, ktorý sa skladal z úradníkov a novinárov: Samo Czambel, Adolf Pechány, Milan Lichard, Karol Csecsoťka, Ján Adolf Ferienčík, Ludvík Janovec, Karol Kuzmány, Florian Cherven, Pavol Šťastný, Dezider Bodický atď. Národovecká tlač ich považovala za maďarónov, ale sa stretávame aj s inými názormi. Ján A. Wagner, spolubojovník Milana Hodžu, peštiansky národovec tento kruh síce pomenoval *Tóti, úradní Slováci*, ale zároveň vyzdvihol ich národné myslenie. Podľa jeho názoru redigovali len z nutnosti tieto dvojice noviny a na druhej strane sa snažili ich postaviť do služieb slovenskej vzdelanosti: noviny *Vlasť a svet* boli užitočné, lebo vychádzali v tisícich exemplároch a naučili ľud čítať. (Wagner 1930, 199–200)

V nasledujúcej časti štúdie by som načrtnol postoje niekoľko osôb, jednoznačne Slovákov, zo strany národovcov pokladaných za maďarónov.

SAMO CZAMBEL (1856–1909) stelesňoval slovenského inteligenta, ktorý celý svoj život venoval pestovaniu slovenčiny a slovenskej literatúry, pritom odmietol samostatné politické úsilie, uplatnenie sa svojho národa hľadal v rámci dualizmu, medzi uhorskými realitami, a preto vypovedal vojnu rusofilstvu a československej orientácii, ktoré presahovali hranice krajiny.³

Narodil sa a vyrastal „v srdci“ slovenčiny (Slovenská Ľupča / Tótlipce, Zvolenská ž.), v jazykovo homogénnej obci, v rodine bohatého gazdu, krčmára a richtára. Aj stredoškolské, aj vysokoškolské štúdiá ho pripravili na celoživotné účinkovanie na poli slovenskej jazykovedy – lenže sa na to rozhodol mimo národoveckej siete a ideológie. Kvôli jeho zamestnávaniu pri centrálnej moci – na prekladateľskom

2 Jeho potrebnosť bola odôvodnená byrokraciou s týmito slovami: „Keďže aj pri najrýchlejšom napredovaní maďarizácie ešte veľmi dlho budeme mať veľmi mnoho Slovákov, ktorí z rôznych dôvodov nebudú čítať po maďarsky, ale predsa budú potrebovať istý duchovný pokrm. Avšak ak ten pokrm nie my poskytneme, dostanú z takého miesta, ktorého činnosť vždy smerovala najmä k povzbudzovaniu protimaďarských citov.“ (Szarka 1995, 111)

3 Jeho životnú dráhu načrtávajú: Podhradszky 1937; Steier 1937a a Steier 1937b; Flachbarth 1937; Kováčová 2006, 50–52; Ábrahám 2016, 75–76, 129–130; Vörös 2019; Vörös 2021.

oddelení úradu predsedu vlády, od r. 1907 tou istou úlohou v rámci ministerstva vnútra – a nemenej jeho verejne zastávaným názorom národovci československej orientácie a predovšetkým českí publicisti ho ako maďaróna ostro napádali, čo odvrátil protiútokom: „... mnohí mi vyčítali v Čechách, že som *úradníkom uhorskej vlády*, a teda nie nestranným človekom v takom spore, jakým je jazykový spor česko-slovenský. Ja, súc úradníkom uhorskej vlády, smele môžem vysloviť pravdu o samostatnosti reči slovenskej, ale nie tak tí, ktorí sa dajú do služieb Čechov.” (Czambel 1903, 69) Na druhej strane ho viazal priateľský vzťah k istým martinčanom, predovšetkým Jozefovi Škultétymu, dokonca aj takému nemartinčanovi ako Ján Alojz Wagner. Ten si spomenul na jeho osobu teplými slovami: „Bol som s ním v pomere dosť intimnom, ale medzi nami nebolo nikdy sporu, ktorý by sotva bol mohol vystať pri mojej povahe, keby som bol zbadal, že ináčej myslí národne ako ja. Vytýkali sa mu jeho náhľady o československej jednote. Nesmie sa zapomneť, že vtedy temer celý národ bol orientovaný rusky a Czambel to bol, ktorý v prvých svojích spisoch zastával práve čechizmy proti porušovaniu spisovnej slovenčiny Paulíny-Tóthom a Vajanským. Že hlásal juhoslovanský pôvod Slovákov, to bol preňho vedecký problém. Ale o tom reči šíriť nejdem. Poznal som ho do gruntu, ako Slovák hovorí, ale nikdy som nenašiel v ňom niečo, čo by ho mohlo diskreditovať ako človeka, ktorý by nebol žičil národu slovenskému to najlepšie. Keby bol žil pri prevrate, som presvedčený, že by bol býval medzi prvými, ktorí si stali do šiku pomáhať oslobodenej svojeti. A s havkáčmi hornouhorskými mal srážok dosť, menovite pre Slovenské Noviny, ktoré musel za istý čas tiež redigovať; pozdejšie mu redakciu odobrali, lebo im vraj nebol dosť spoľahlivý.” (Wagner 1930, 200)

Svoje vedecké výsledky uverejnil vo svojich jazykovedných prácach. Ako prvý napísal modernú, skutočný stav odzrkadľujúcu slovenskú fonetickú, pravopisnú a gramatickú príručku, pritom mienil monograficky spracovať jednotlivé nárečia. Čo sa mnohým zdalo nepochopiteľným, ba odporným prejavom, medzi r. 1900–1906 viackrát dostával dovolenky aj dodatočnú finančnú podporu na terénnu prácu. Kvôli jeho predčasnej smrti však vyšla iba východoslovenská časť.⁴

Svoje národo-politické stanovisko medzi r. 1887–1895 rozširoval ako hlavný redaktor, teda aj autor úvodníkov provládnych *Slovenských novín*. Práve vzhľadom na túto aktivitu žiadal o titul ministerského pomocného tajomníka: „Štátu a vysokej vláde slúžim nielen v úrade, ale okrem toho aj na poli publicistiky, pokiaľ od desať-ročia, v duchu maďarského vlastenectva a podľa intencií vysokej vlády redigujem Slovenské noviny.” (Steier 1937b, 151)

Svoj postoj potom zhrnul v maďarskej brožúrke⁵ a rozsiahlejšie v monografii *Slováci a ich reč*, v ktorej napadol českých publicistov, politikov a slovenských čechofilov, počesťovateľov slovenčiny. Poukázal na to, že Česi, vedení svojím národným egoizmom a obavami pred nemeckou expanziou, považujú Slovákov za svoju etnickú rezervu; slovenský ľud sa stáva teda čírym aritmetickým údajom, masou

4 Jeho lingvistickú tvorbu zhrňuje: Vörös 2021, 175–183; z maďarského hľadiska pozri: Žiláková

2010; jeho paralelnú lingvistickú a etnografickú zberateľskú činnosť hodnotuje Žeňuchová 2010.

5 Czambel 1902. Sem patrí, že bol členom výboru zlochýrneho FEMKE-a (Hornoviedieckeho vzdelávacieho spolku maďarského), aj keď na jeho práci sa prakticky nepodielal. Podhradszky 1937, 129.

bez historického povolania. Czambelovo stanovisko je samozrejme protivné: dva samostatné slovanské národy žijú vedľa seba s iným historickým vývojom, ktoré sa aj dnes postupne vzdávajú od seba; podľa neho česká kultúra už v malej miere ovplyvňuje Slovákov, jej miesto preberá maďarská kultúra.

V spätosti so svojou filologickou činnosťou ubezpečil verejnosť a politických činiteľov, že vôbec nejde o nejaké protištátne zameranie (čo zároveň svedčí o úzkom priestore pohybu slovenského inteligenta): „*Vo svojej maďarskej brošúre prosil som maďarskú verejnosť, aby sa ujala vlastnej reči Slovákov v jej boji o osamostatnenie a poukázuc na to, že sa osamostatnenie spisovnej reči slovenskej neprotiví v ničom politike vlády, vyzval som vládu, aby ona sama umožnila a podoprela preskúmanie ľudovej reči slovenskej, o ktorú sa opiera osamostatnenie spisovnej reči Slovákov.*” (Czambel 1903, 237) V januári 1903 napísal minister-skému predsedovi Kálmánovi Széllovi: „Vaša excelencia mi umožnila vydanie mojej štúdie o česko-slovenskej národnej jednote a tak ste ráčili súhlasiť so smerom, ktorý vyznáva, že politický prúd, usilujúci sa o česko-slovenskú národnú jednotu, možno zrušiť iba tak, že sa Slováci od Čechov odlúčia kultúrne a jazykovo. Týmto ponížene vyhlasujem, že spôsobom uvedeným v priloženej štúdií som pripravený preskúmať slovenský ľudový jazyk, ak mi na to Vaša Excelencia dá príležitosť.” (Pilecky 2010, 64-65)

Napriek svojej provládnej orientácii nebol zástancom asimilácie, veril v životnú silu a národné povedomie Slovákov: „*[Kare!]* Káral nás straší, že sa pomadžarčíme, jak sa odtrhneme od kultúry českej. Ja na to odpovedám: Česi svojou kultúrou za 500 rokov odslovenčovali Slovákov, a Slováci v podstate ostali Slovákmí. Z maďarských škôl už vyšlo pokolenie Slovákov, a Slováci ostali Slovákmí. Netreba sa nám báť o Slovákov; oni vo svojich vrhoch *[sic!]*, vo svojej spoločenskej izolovanosti *[sic!]*, sami si poisťujú svoj etnografický ráz ešte na dlhé časy.” (Czambel 1903, 265)

Hodnotenie osobnosti a tvorby od jeho smrti až po súčasnosť rovnako charakterizuje aj stav a kruh ohybu slovenskej národnej identity – ide predovšetkým o boj medzi empatickým obrazom zo strany martinčanov (taktický uhrofil, „slovenský Wallenrod“) a nemilosrdným rozsudkom (renegát a agent maďarizácie) zo spisov čechoslovakizmu, čo doplnil jeho kult v medzivojnovom Maďarsku na počesť osoby, ktorá zostala verná rovnako svojmu slovenskému národu a svojej uhorskej vlasti. Od záverečnej fázy totality sa jeho tvorba zrejme prehodnocuje, a to v „martinskom“ smere (ešte v 80-tých rokoch sa mu dokonca postavil symbolický náhrobník na Národnom cintoríne). Okrem prejavov na Slovensku⁶ treba spomenúť konferenciu univerzity ELTE v Budapešti z r. 2009, prednášatelia ktorej sa usilovali o vecnosť a rovnováhu posúdenia, zdôrazňujúc, že jeho tvorbu treba interpretovať v súvislostiach politických a kultúrnych súvzťažností jeho doby.⁷

ADOLF PECHÁNY (1859–1942) tiež pochádzal zo slovenského prostredia – narodil sa v Ilave (Ilava, Trenčianska ž.), jeho matka (sedlička) sa volala Barbora Pecháňová, zákonného otca nemal. Lokalita sa aj v maďarskej štatistike považovala za

⁶ Celú jeho recepciu zhrňuje Vörös 2021, 183-203.

⁷ Najmarkantnejšie Pilecky 2010, 61.

tót mezőváros („slovenské mestečko“), aj keď v menšom počte tam žili aj Maďari, Nemci a židia.

Už ako stredoškolský profesor napísal svoje prvé články pedagogického, hospodárskeho a turistického rázu, potom sa dostal pod vplyv západoslovenského ľudového umenia. Vytvoril si bohatú zbierku výšiviek a krojov, tieto témy začal aj vedecky spracovať.⁸ Po audiencii u arcikňažnej Izabelly Habsburskej mal rozhodný podiel na založení Spolku Izabelly (1895), ktorý zbieral-nakupoval podobné práce, aj organizoval ich vyrábanie, a tak cez svoje dielne (ich bolo 18 na prahu Veľkej vojny), pod vedením 9 učiteliek zamestnával 8–900 výšivačiek.⁹

Okrem svojej odbornej a praktickej novinárskej činnosti skoro sa ozval aj v národopolitických zápasoch. Vďaka jeho mnohostrannej aktivite a nemenej jeho provládnemu presvedčeniu ho premiestnili do Budapešti, od r. 1897 (po Czambelovi) redigoval *Slovenské noviny*. Napísal množstvo článkov o životných pomeroch Slovákov, hlavne o poľnohospodárstve a o žiaducom rozvoji domáceho priemyslu. Bol autorom súhrnnej kapitoly (*A felsőmagyarországi tótok*) v piatom zväzku enyklopédie „Rakúsko–uhorská monarchia slovom a obrazom“ (1898), dal ňou korektný opis sedliackej hmotnej i duchovnej kultúry, pritom sa meštianskou vrstvou a jej národnými úsiliami sa nezaoberal.¹⁰ Skoro sa uvoľnil z vyučovania, celý svoj čas mohol venovať osvetovej a hospodársko-organizačnej činnosti – vybudoval sieť gazdovských kruhov v neúrodných krajoch Trenčianskej, Nitrianskej, Oravskej a Liptovskej župy. R. 1906 vydal slovensko–maďarský a maďarsko–slovenský slovník, neskôr aj jazykovú príručku. R. 1908 – prevezmúc Czambelove úlohy – sa dostal na tlačové oddelenie vlády. V seriáli *Nemzetiségi Ismertető Könyvtár* (Informačná knižnica o národnostiach) napísal prvú rozsiahlu monografiu o Slovákoch.¹¹

Sústreďujúc sa na jeho etnickú koncepciu, citujme z jeho sprievodcu o Považí, v ktorom venoval schematickú kapitolu charakterizovaniu ľudu. Cnosti a nedostatky sú v rovnováhe: Slováci sú usilovní, ale schopní zväčša na mechanickú prácu, v škole na biflovanie. Sú šikovní na poli domáceho priemyslu, ale sa radi leňošia, kým palenka umŕtvuje všetky ich mravné a estetické city. Voči pánom sú pokorní, ale dotieraví, keď čakajú niečo od nich. Vyhýbajú konfliktom, muži odvrávajú len opití. Keď niekomu venujú dôveru, sú presvedčení, že všetko, čo »ich človek« robí, je správne. Lipnú na svojom rodnom kraji, len čo sú v stave, aj z cudziny sa ponáhľajú domov. Autor poukázal na maďarské folklórne vplyvy: „Svoje piesne, hlavne v posledných časoch, obyčajne spieva na maďarské melódie, [...] ťažkopádne, ale rád tancuje čardáš.“ (Pechány 1888, 7–10) Obraz sa opakoval v jeho spomenutej monografii z r. 1913, pritom zdôraznil ich údajný zmiešaný rás: s tunajším obyvateľstvom splyvali Pečenehovia, Maďari, Kumáni, Nemci, Česi, Rumuni a Rusini, a tak „to netvorí taký jednotný typ, ktorý by sa výrazne dal považovať za slovanský“. (Pechány 1913, 18–20, 26–34) S tým poprel rovnako tézu Štúrovcov

8 Jeho životopis krátko podáva: Podhradský 1942; Ábrahám 2000; Ábrahám 2016, 77–78, 130, 134–135; novšie: Zilizi 2013; Zilizi 2014; Zilizi 2015.

9 Objektívny obraz spolku: Holec 1995; Paličková 1995; Holly 2011, 78; Szabóová: 2018.

10 Jeho hodnotenie: Kiliánová – Popelková – Vrzgulová – Zajonc 2001, 11–12.

11 Pechány 1913.

o Slovákoch ako o najčistejších členoch v rodine Slovanov a koncepciu národnej jednoty československej.

Ináč v tejto neskoršej práci už videl povzbudzujúce prejavy: rozširovaním sa vzdelanosti na mnohých miestach upadá konzumácia pálenky, a rád sa oboznámi s novosťami, lebo si uvedomuje, že to bude na osoh v budúcnosti: „Slovom, striasa sa pút zaostalosti, už nie je princípom, že »ani môj praded to neurobil inak, ani ja nič nezmením«.” (Pechány 1913, 34)

Jeho posúdenie národného hnutia je však od začiatkov odporné, vlastne odzrkadľuje koncepciu dobových maďarských autorov (Béla Grünwald, Imre Gáspár, Kálmán Mikszáth a pod.).¹² Ako vo svojej brožúrke formuloval: „Tót a pansláv sú dva protivné pojmy. Tót má rád uhorskú vlasť, váži si uhorské inštitúcie; pansláv uhorskú vlasť pokladá za macochu, jej inštitúcie haní, nimi opovrhuje a proti nim demonštruje.” Pospolitý ľud vraj nemá národné ciele: „Tisícročné spolužitie ich [*Maďarov a Slovákov* – B. Á.] napriek jazykovému rozdielu zvarilo do jedného národného tela.” (Pechány 1886, 36, 33) Na druhej strane Pechány predpokladá rozšírenú konšpiráciu panslávov a všadeprítomnú podvratnú činnosť českých a ruských agentov. Celá agitácia je podľa autora nebezpečná aj preto, lebo využívajúc sociálne problémy ľud dozenie do socializmu, čo sa už videlo v Hurbanových a Štúrových burcujúcich rečiach r. 1848. Hornouhorská spoločnosť musí teda pomáhať slovenskému ľudu, lebo ten „je oveľa slabší a nevyvynutejší, než by sa dalo rátať s jeho vlastnými silami, on potrebuje vedenie, osvetu a dobromyseľné rady”. (Pechány 1886, 36, 38) Maďari vôbec sú a môžu byť výlučnými štátotvornými prvkami aj preto, lebo len oni nemajú príbuzných mimo hraníc. Ich dôstojná pozícia a ich jazyk zabezpečuje celistosť krajiny a harmóniu rôznych častí obyvateľstva. (Pechány 1886, 34)

V súvislosti s národnými snahami zastával názor, že ľud ich vždy odmietol, r. 1848 dobrovoľníkov pokladal „za naničhodných a vreckových zlodejov”, kým Slováci hromadne bojovali pod zastavami honvédskej armády, ako aj r. 1861 protestovali proti Memorandu, totiž proti ohraničeniu od Maďarov. (Pechány 1886, 19, 20, 23, 26, 28) Rokom 1848/49 potom venoval celú monografiu, v ktorej uplatňoval stanovisko maďarskej historiografie¹³, ako aj počas vojny chcel povzbudzovať obyvateľov regiónu v nebezpečenstve, poukazujúc na výnimočný podiel slovensko-rusínskych krajov na minulosti spoločnej vlasti. Porátajúc tamojšie slávne rody „neohrozených obrancov náboženstva a občianskej slobody”, zdôraznil: „Tento vidiek živú účasť bral na dejoch veľkých časov, do týchto udalostí vziahnutý bol aj pospolitý ľud, ktorý verne nasledoval vo všetkom svojich zemských pánov.” (Pechány 1915, 172–173)

Svojej národnej koncepcie sa držal až do smrti. Ako hlavný redaktor proti Štátoprávnemu prohláseniu Českého zväzu r. 1917 zdôraznil: „Slovák nezapredá svoju materinsku reč, aby ju zamenil českým jazykom, nezapredá svoje vlastenecké presvedčenie čo rovnoprávny občan tisícročnej vlasti uhorskej, ku ktorej ho sväté tradície, celá minulosť viaže, a v ktorej jedine môže si budovať budúcnosť.” (Pechány

12 Pozri Ábrahám 2008, 71–72.

13 Pechány 1903.

1917a, 1) Poprel hociktorú účasť svojho etnika na zahraničnom odboji, predovšetkým v tom ozbrojenom: „Čaty uhorských Slovákov nepočetne krát svojou hrdinskosťou a obetovaním svojich životov dokázali svoju vernosť naproti trónu a vlasti uhorskej. História tejto vojny na večné časy zaznačí skvelé skutky vlasteneckej sebaobetavosti slovenského ľudu, a ten, kto chce vlastenecké city Slovákov postaviť do svetla pochybnosti zakladaním zradných brigád, je jednoduchý lotor, ktorému v záujme stojí, aby terajších svojich živiteľov zavádzal. [...] Ved' keď by do tej brigády prípadne aj bolo vstúpilo niekoľko takých v Prahe vychovaných a masarycismom nakrmených mladíkov, ktorých v Paríži českí zradcovia zviadli, počet týchto zavedených šuhajcov môže byť len taký nepatrný, že brigádu nazvať aj slovenskou je jednoduchým klamaním sveta. Títo nešťastníci za Slovákov nemôžu byť považovaní, týchto premeli v Čechách a tam vstúpili do nich schopnosť ku zrade trónu a vlasti.“ (Pechány 1917b, 1) Mienil vyvrátiť tézu československej jednoty argumentami z oblasti antropológie, ľudových krojov, povestí, piesní, porekadiel, rodinných mien, ba samotného jazyka. (Pechány 1918a, 1)

Pechányovo životné dielo, aj vďaka jeho činnosti po roku 1918¹⁴, v porovnaní s Czambelovou dráhou je kontroverzným fenoménom. Bez zámeru nekritickej „rehabilitácie“ sa v Maďarsku už podčiarkuje, že treba ho hodnotiť v súvislostiach dobových realít, bez núteného aplikovania vtedajších, viac-menej umelých kategórií „národnej vernosti“ alebo „zrady“.¹⁵

Podhradszky György / Juraj Podhradský (1889–1972) ako historik, etnograf, publicista začal svoju kariéru už len na konci skúmaného obdobia. Pôvod a prostredie by ho boli predurčili na národoveckú životnú dráhu. Jeho starý otec, rodák z Trenčianskej, aj keď si našiel pozíciu evanjelického učiteľa na Dolnej zemi, v obci Dunaed'háza (Dunaegyháza, dnes Bács–Kiskun vm.), v tej slovenskej dedine (vtedy sa vyučovalo iba po slovensky) pracoval aj na udržiavaní slovenskej identity dospelých tak usilovne, že ho biľagovali za pansláva. Potom sa sťahoval naspäť do severného regiónu, patril medzi národovcov Zvolenskej župy. Jeho syn vyučoval už v Banskej Bystrici, pritom ako prekladateľ a publicista sa venoval slovensko-maďarskému dialógu (na pr. preložil Sládkovičovú Marinu do maďarčiny). Druhý syn zase preložil viac Petőfiho básní. (Ináč po matke a starej matke boli v príbuzenstve so Sládkovičom a Jankom Kráľom.) Vnuk, György Podhradszky vyrastal v tom uvedomelom prostredí, pohyboval sa v národoveckej spoločnosti, po boku starého otca sa zúčastnil slovenských politických a kultúrnych podujatí. Po štúdiách v Budapešti však zakotvil v hlavnom meste, keďže od r. 1915 pracoval na etnografickom oddelení Maďarského národného múzea ako referent objektov českej a slovenskej proveniencie.¹⁶ Aj keď bol na poli publicistiky od r. 1904, jeho uhrofilnú angažovanosť zosilnilo spomenuté české vyhlásenie z r. 1917 – vo viacerých článkoch odmietol ich nárok na šestnásť hornouhorských žúp. Vypovedal vojnu heslu čes-

14 Naďalej redigoval Slovenské noviny, recenzoval nepriateľské prejavy zahraničnej tlače, napísal brožúrky proti Československu, a od r. 1921 pôsobil ako maďarský kráľovský komisár obyvateľov slovenského jazyka v Maďarsku, pracujúc v záujme ich maďarizácie.

15 Pozri Kiss 2000 a citované práce Zoltána Ziliziho.

16 Jediný podrobnejší životopis Zatykó 1918.

koslovenskej jednoty: „Slováci, koľko vieme o ich existencii a o tých členoch, ktorí sa dostali do uhorského zemianskeho stavu, už za Arpádovcov úlne splynuli s našim národom, kým s Čechmi nikdy nemali politické vzťahy.” (Podhradszky 1917a, 526) Ani jazykovo nie sú tí istí, ba Slováci od 18. storočia zápasia proti českej expanzii, v obrane ich vlastného jazyka. Potom pokračuje odlišným, prekvapujúcim argumentom: „Ak by Slováci boli Čechmi, iste by bolo nemožné, čo sa odohráva, že deväťdesiat percent ich inteligencie zosilňuje rady maďarskej spoločnosti, je najhorlivejším bojovníkom vybudovania jednotného maďarského národného štátu.” (Podhradszky 1917a, 527) Potvrdzujúc, že Maďari sa vždy usilovali o rozvoj hmotnej i duchovnej kultúry Slovákov, sama vláda im vydáva denníky a časopisy, ďalej spolok, ktorý rozširuje vlasteneckú literatúru, a vedecké inštitúcie – iste nie náhodou pripomína etnografické oddelenia Národného múzea –, ktoré rovnako spracujú slovenskú ľudovú kultúru, ako tú maďarskú. Ale nejde iba o vzdelanosť: ekonomický vzostup Slovákov môžu zabezpečiť len Maďari, severný región a Dolná zem sú vzájomne odkázané jeden na druhý, kým Česi by Horný vidiek pokladali iba za svoju kolóniu. Podhradszky však netají, že štát musí intenzívnejšie rozvíjať jednotlivé vetvy hospodárstva. (Podhradszky 1917a, 527–528)

Ešte aj koncom prvej svetovej vojny zápasil proti českým nárokom, dovoľujúc, že majú právo žiadať od tamojších Nemcov uctievanie českej štátnej idey, ale v prípade Slovákov na to sú oprávnení nie oni, ale Maďari. (Podhradszky 1918, 7–9) Na druhej strane sa obrátil o pomoc na vedy: odvolávajúc sa na výskumy z oblasti demografie, kultúrnych dejín, fyzickej antropológie, psychológie, ľudového umenia a folklóru chcel dokázať existenciu *samostatného slovenského etnika*.

Rozumie sa, vzdialenosť a nezávislosť Slovákov smerom na juh neboli zdôraznené: „Jeho ľud [*Horného vidieka*] aj keď má materčinu slovenskú, v citoch je uhorský/maďarský a vo vernosti k vlasti neohybný...” (Podhradszky 1917b, 326) Viacstoročný protičeský zápas o vlastný literárny jazyk zhrnul v osobitnej štúdii, kde však netajil ani zodpovednosť maďarskej politiky: tá nespĺnila žiadosti z r. 1848 a 1861, ba potom zrušila tri stredné školy a Maticu, a tak dohnala Slovákov do rúk Čechov. (Podhradszky 1919, 129–140)

Na jeseň r. 1918 už bol aj aktérom politiky, ako spolupracovník ministra pre národnostné záležitosti Oszkára Jásziho sa zúčastnil vypracovania koncepcie dunajského konfederatívneho štátu, kým od januára pôsobil ako slovensko-česko-poľský referent na tlačovom oddelení úradu ministerského prezidenta.¹⁷

GÉZA ZSEBRÁČZKY (1869–1951) nás odvedie z Budapešti alebo z „klasických” uvedomelých krajov na iné bojisko budovania národa. Narodil sa synom krajčírskoho majstra v Prešove, pričom jeho rodina – zemianska – pochádzala z Haliče. Od r. 1893 kaplankoval v Solivare (Prešov), od r. 1913 bol farárom Bardejova. Stal sa členom spolku Sárosvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület (Maďarský vzde-

17 Po r. 1918, práve tak, ako Pechány, účinkoval naďalej v Budapešti, v súlade s ideológiou Maďarska – publikoval proti Československu, argumenty etnickej samostatnosti zhrnul v knižke *A tótoklakta felföld politikai és kultúrgeográfiája* (1924) a zapojil sa do iredentistického hnutia (Felvidéki Egyesületek Szövetsége = Zväz hornovídieckych spolkov, Magyar Revizió Liga = Maďarská revizionistická liga, Felvidéki Tudományos Társaság = Hornovídiecka vedecká spoločnosť).

lávací spolok Šarišskej stolice), kruhu Széchenyi, pritom od r. 1910 politizoval v lipianskej pobočke vládnej strany (Nemzeti Munkapárt). Pritom nezostal cudzím ani voči slovenským záležitostiam, pokiaľ sa zúčastnil založenia Muzeálnej slovenskej spoločnosti (neskôr sa stal jej podpredsedom), vášnivo zbieral predmety minulosti, úzko spolupracoval s českým spisovateľom Aloisom Jiráskom, r. 1906 ho sprevádzal po východoslovenskom regióne, aby zbierali údaje pre pripravovaný historický román. Ale najviac urobil asi svojmu ľudu: prednášal v obciach a publikoval o možnom rozvoji hospodárenia (aj kurzy organizoval, aj brožúrky vydal), o otázkach osvety, usiloval sa prehĺbiť nábožnosť svojich pôsobísk, založil spolky triezvosti, redigoval rôzne katolícke noviny, pritom, ak bolo treba, naučil negramotných písať a čítať.¹⁸

V národopolitickom ohľade sa zaradil medzi zástancov slovjackeho hnutia. Ideológiu skupiny zhrnul (retrospektívne) István Dessewffy, zodp. redaktor *Našej zastavy*: „Vychádzali sme z toho, že náš ľud má v srdci maďarské city, nemusíme sa teda približovať k nemu okľukou, podvádzaúc, ale čiročistým vlasteneckým smerom. [...] Boli sme názoru, že náš ľud je dostatočne zrelý, aby si mohol uvedomiť: môže mať šťastnú budúcnosť, bude spokojný iba v prípade, ak zostane verným bratom maďarského ľudu.“ (Dessewffy 1918, 8) Tomu slúžil aj jazyk novín, totiž šariština, čím vyšším počtom maďarských alebo aspoň poľských alebo rusínskych slov, a čím zriedkavejším používaním stredo- a západoslovenských výrazov, „tým spôsobom, dúfame, podarí sa nám východoslovenský jazyk čím viac a viac oddialiť od toho západného“. (Dessewffy 1918, 8–9)¹⁹ Pripomenul, že spoluredaktor Gejza Zsebráczky plánoval zostaviť podrobný slovník aj gramatiku, ale tie sa neuvěřili, ako aj vyhotovená zbierka ľudových piesní zostala v rukopise. Dessewffy to poľutoval aj preto, lebo ľud ich spieva na maďarské melódie a sú plné maďarských súvislostí. (Dessewffy 1918, 8–9)²⁰

Gejza Zsebráczky sa s touto koncepciou stotožnil. Ako už na stĺpcoch novín *Eperjesi Lapok*²¹ potvrdil: „Je veľká škoda nášmu ľudu šarišskému, že každé literárne diela, ktoré sa k nemu dostávajú, sú cudzie, odlišné od jeho nárečia. Každé slovenské denníky, každé slovenské modlitbové knižky vychádzajú v cudzom dialekte, ba u nás, u katolíkov košickej diecézy, je v cudzom dialekte aj slovenský katechizmus, ktorý zostavil kňaz z tejto diecézy (zo Sabinova), ale hemží sa slovami, ktoré náš ľud nerozumie, nepoužíva, ich nepočuje.“ (Zsebráczky 1907, 3)

Používanie šarišského jazyka aj z vlasteneckého hľadiska pokladal za existenčnú otázku. Pripomenúc prispôsobivú náтуру východniarov upozornil: „Škoda by bola

18 Jeho životopis: Jurčišinová 2019; pre konkrétne problémy pozri: Szeghy-Gayer 2014; Szeghy-Gayer 2018. Úspešne sa uplatňoval, už pod menom Gejza Žebrácky, aj v Československu: vymenovaný bol správcom župného múzea, ba riaditeľom múzeí v Šariši, dosiahol vrátenie bardejovských zbierok z Budapešti. Čo do politiky, nadišlo sa stal starostom Bardejova (za HSLS), získal čo vyššie cirkevné tituly (čestný kanonik, pápežský prelát, apoštolský protonotár).

19 Dessewffy dobre poznal šarištinu, ňou aj písal, aj na ňu prekladal.

20 V súvislosti s jazykom redakcia označila ako smerodajné: Urbán 1875; Czambel 1906; prax amerických novín Šlebozni Orel.

21 Tie nadhodili potrebu vydávania slovenských novín vlasteneckého ducha, pozri Rosenberg 1906.

priať, aby náš šarišský ľud chcel sa stať vo všetkom podobným tomu ľudu, rozumiem tu panslavistický ľud trenčiansky a liptovský, s dialektom ktorého sa stretáva ustavične, cestou tlačenej písmen.” Tomuto ľudu treba písať v jeho vlastnom jazyku, ani nevybrúsenosť nemôže byť prekážkou: „ak ešte niet šarišskej slovenskej gramatiky a ortografie – ony asi vzniknú. Ale ani netreba ich zaradiť do paragrafov, nachádzajú sa v ústach, v jazyku i v srdci a v piesňach ľudu Šariša a spomenutých žúp [Abovskej, Užskej, Berežskej, Spišskej – B. Á.]. Ved’ šarišský dialekt je oveľa krajší, hladkejší, mäkší, plynnejší, než tie ostatné, vhodný na vyjadrenie aj najhlbších citov, najkrajších poetických obrazov, jeho ľudové piesne sú také milé, že aj Hurbanovci radi si z nich požičiavajú.” Keď ľud tie texty jazykovo prijme ako svoje, potom prijme aj ich obsah – sa uzaviera článok. (Zsebráczky 1907, 3)

Svoj výbojný postoj zachoval, ba ho stupňoval na stĺpcoch *Našej zastavy*. Zastával koncepciu samostatného vývinu Východu, nielen v jazyku ale aj v dejinách, behom ktorého sa formovali tisícročné bratské vzťahy, spoločný osud maďarsko-slovenský, na druhej strane sa ustálili deliace čiary voči západniarom. „Naš vichodnoslovenski ľud nad druhim narodom slovenskim z nacionalneho ohľedu ňesmirňe visoko stoji, ňikda ňedžmurkal na stranu, ňekoketiroval zos moskaľom, ňechodzil do Prahi, aňi do Zahrebu, ňemal Hurbana, ňema žadnej historičnej poškvorni takej, pre chtoru bi jak ud Uherskej vlasti ňespokojne sumeňe mac abo haňbic še mušel. Naš vichodnoslovenski ľud vov všeobecnosci je chvala Bohu ešči vše taki, jak jeho predkove buli, ku vlasti Uherskej verni, a tu v krajiňe zos narodom uherskeho jazika vov dobrim porozumeňu stojaci.” (Zsebráczky 1911a, 3–4)

Ale podľa neho sa nebezpečenstvo objavilo už v tomto regióne: „Smutna vec je, že narodnostne agitatore svojo saki v najnovšim čaše už ai na spokojni, dobri, vichodnoslovenski ľud rozpreztrefi. Tam na zapadu še jim už nedari, tehdi kunam cahaju. Ale ešči smutňeja vec bi buľa, kedbi še našli medzi našima ľudzmi take, chtore še od falečnich narodnostnich apoštoloch prevezc daju, a še šilom gvaltom nahuckac daju do takej vojni, chtoru ňichto ňechce, chtoru ľem tote narodnostne agitatore vimišľuju preto, bo to jejich gšeftarskim ciľom zodpoveda.” (Zsebráczky 1911b, 2)

Ich zbrane, obžaloby sa Zsebráczky usiluje vrátiť proti nim samým: „Vov zapadnoslovenskej reči pisane narodnostne novinki pulne su zos skarhu, že magyare a »maďaroni« utlačuju slovensku reč, a vzivaju ai vichodnich šarišskich slovjakoch, žebi ratovali »tu našu slovenčinu«. Ta mi jich posluchňeme, mi ju viratujeme, ľemže ňe od magyarocho, ale od ňich, od tich zapadnoslovenskich narodnoscaroch. Bo magyarocho ňikda aňi do mišľi ňepřidze našu šarišsku reč višmivac; však ai vov tej prosbi Széchenyi-köru [výzva na zbieranie ľudových piesní, rozprávok, porekadiel, obyčajov – B. Á.] vidno, že ju podporuju, jej literaturu sbiraju, na to obetuju, – ale mušime našu vichodnoslovensku reč ratovac od narodnostnich agitatoroch, chtore še za slovenskich apoštoloch vidavaju, ale našu vichodnoslovensku reč ňikda nepodporovali na tich istich stranoch, kdze náš narod vzivaju ratovac »tu našu slovenčinu« oňi še ňehaňbja našu šarišsko-slovensku macerínsku reč na každim kroku, pri každej príležitosci višmivac, a našu – od jich zapadnoslovenskej reči tišiceraz krajšu – šarišsku reč »gebulínu« nazivac.” (Zsebráczky 1911b, 2)

Na záver odkazuje všetkým vonkajším silám, ale predovšetkým západniarom: „Mi ňenapadujeme ňikeho, žadnu stranku a strankovu politiku ňenasledujeme, [...] ešči jednu vec žadame od ňeho: *žebi ten, chto še s nami porozumic chce, chto na nas učinkovac chce, chto pre nas pisac chce, ten ňej nam ňepíše po francuzski, aŇi po ľiptovski, aŇi po česki, aľe ňej nam piše* »po našemu«, *po šarišski, žebi sme ho rozumic mohľi, žebi sme nad jeho »kynozenim«, nad jeho »hrstom-prstom« aŇi hlavu, aŇi jazik lamac Ňemušili.*” (Zsebráczy 1911b, 2)

Malá maďarónska panoráma

Na záver nám zostáva potvrdiť, že osobnosti s podobným postojom a podobnou kariérou nájdeme aj medzi synami ostatných národov Uhorska. Vo vnútri nemeckej a židovskej inteligencie sa ani neobjavili národné snahy (odhľadnúc od jediného Edmunda Steinackera a, samozrejme, od Sasov v Sedmohradsku). Spomedzi Rusínov treba pripomenúť historikov-etnografov Kálmána Zsatkovicsa, Antala Hodinku, Sándora Bonkálóa alebo Oreszta Szabóa, ktorý v rámci spomenutého seriálu z r. 1913, venovaného nemaďarským etnikám, napísal príslušnú monografiu, tam potvrdzujúc: „Už od starožitných čias nepovažuje Maďar Rusa za nepriateľskú národnosť, ale za uctievaného rovnocenného súrodenca.” (Szabó 1913, 9) Identitu pomadžarčených inteligentov zachycujú slová Jánosa Prodana, redaktora novín *Görögkatolikus Hírlap* (Budapešť): „Nikdy som sa nehlásil za Rusína [*rutén*], ale ani to som netajil, že pochádzam z ruského ľudu [*orosz nép*] Podkarpatska. Som hrdý na to, že hovorím jeho jazyk, [...] vždy budem slúžiť jeho záujmom, ale nie ako Rusín, lež ako Maďar, ktorý má tie isté politické a spoločenské názory, ako maďarskí spoluobčania od rodu.” (Mayer 1977, 155)

V prípade Rumunov myslíme si na vynikajúceho profesora rumunského jazyka na univerzite v Kluži – Grigoriu/Gergely Moldován – ktorý napísal príslušnú monografiu pre ten seriál z r. 1913. Jeho životná dráha sa zrejme dá porovnať s Czambelovou činnosťou, dokonca to potvrdzuje jeho hrdá deklarácia identity: „Som opravdivý Rumun, aj chcem ním zostať, nikomu nedovoľujem, aby sa pokladal lepším odo mňa. A nikto nežiada odo mňa, aby som nebol Rumunom. Nikdy som svoj ľud, svoju krv neodoprel, ani nebudem. Ale túto svoju čistú, nepoškvrnenú rumunskosť vládzem zosúladiť so svojím statusom maďarského občana.” (Moldován 1891, 44) Viac-menej sa dá podobne hodnotiť aj Ioan Ciocan, profesor rumunčiny v Budapešti, ktorý sice bol horlivejším zástancom maďarskej štátnej idey, ale podľa istých rovesníkov v konkrétnych záležitostiach vždy pomáhal svojim, bol „naozajstným Rumunom”. Vieme, že zabezpečil študentom štipendia, učiteľom podpory a vo svojom závete celý majetok nechal na rumunské gymnázium v meste Năsăud/Naszód a na celonárodnú vzdelávaciu organizáciu ASTRA. (Câmpeanu 2013)

Iosif Siegescu, jeho potomok na katedre rumunčiny, zároveň lojálny poslanec, so svojou výbojnosťou už pripomína skôr Adolfa Pechányu, ináč svoju rumunskú identitu nikdy neodoprel. Keď národníari ho obžalovali, že sedí v riadkoch vládnej strany len z osobného záujmu, odvrátil to slovami: „Sme práve takí rumunskí

poslanci, ako tí národnej strany! [...] V mene viacerých poslancov vyhlasujem, že sme tu nie zo záujmu, ale z dôvodu, že cítíme: bôle rumunského ľudu [...] môžeme vyniesť na povrch oveľa lepšie v rámci tejto strany, než ako by sme ich dali najavo vo formách extremizmu.” (Kese 1999, 105)²²

Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu VEGA č. 2/0069/21 Úloha meštianstva v modernizačných procesoch pri prechode od stavovskej k občianskej spoločnosti (Uhorsko a Slovensko 1780 – 1918), riešeného v Historickom ústave SAV, v. v. i.

Literatúra

Ábrahám, Barna (2000): Pechány Adolf életrajza. In Pechány, Adolf: *A magyarországi tótok*. Miskolc: Felsőmagyarország Kiadó, 253–254.

Ábrahám, Barna (2008): Maďarski Nemci, Tóti, Slováci, Maďarski Rusi, Vendi. Etnonymum a identita v 19. storočí. In *Maďarsko–slovenské terminologické otázky*. Zost. Ábrahám, Barna. Pilišska Čaba – Ostrihom: FF KUPP, Ústav slavistiky – strednej Európy, Výskumná skupina strednej Európy Svätého Vojtecha, p. 67–81.

Ábrahám, Barna (2016): *Megmaradni vagy beolvadni? A szlovákság polgárosodása a 19. század második felében*. Pozsony: Kalligram Kiadó.

Câmpeanu, Remus (2013): Profesori ai Catedrei de Limba Română de la Universitatea din Budapesta în secolul al XIX-lea. Identitatea politică a lui Ioan Ciocan în analizele istoriografice. In *Inter Scyllam et Charybdim. Identitásképző stratégiák és a budapesti román tanszék története*. Szerk. Miskolczy, Ambrus – Hergyán, Tibor – Nagy, Levente. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 39–48. p.

Czambel, Samu (1902): *A cseh-tót nemzetegység multja, jelene és jövője*. Turócszentmárton: Turócszentmártoni magyar nyomda.

Czambel, Samo (1903): *Slováci a ich reč*. Budapešť: Nákladom vlastným.

Czambel, Samo (1906): *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. I. Východoslovenské nárečie*. T. S. Martin: Nákladom vlastným.

Dessewffy, István (1918): *Nemzeti kulturfeladatok az északkeleti hegyvidéken*. Eperjes: Szent Miklós Nyomda.

Flachbarth Ernő: Czambel publicisztikai működése. In *Czambel Emlékkönyv*. Szerk. Steier Lajos. Pécs: Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt., p. 95–117.

Halász, Ivan (2008): Lojálni Slováci alebo dobrí uhorskí vlastenci? Niekoľko myšlienok o maďarsko–slovenských terminologických problémoch. In *Maďarsko–slovenské terminologické otázky*. Zost. Ábrahám, Barna. Pilišska Čaba – Ostrihom: FF KUPP, Ústav slavistiky – strednej Európy, Výskumná skupina strednej Európy Svätého Vojtecha, 140–148.

Holec, Roman (1995): Izabela kontra Slováci. Slovenská výšivka vo svete. *Historická revue* 6/5, p. 26–27.

²² Siegescu, podobne ako Adolf Pechány, v pozícii vládneho komisára medzivojnového Maďarska pôsobil v záujme maďarizácie rumunského obyvateľstva.

- Hollý, Karol (2011): *Ženská emancipácia. Diskurz slovenského národného hnutia na prelome 19. a 20. storočia*. Bratislava: Historický ústav SAV – Prodam.
- Jurčišinová, Nadežda (2019): Prešovský rodák pôsobiaci v Bardejove. Gejza Žebrácky (1869–1951). In *Dejiny. Internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove* 14/2
- Kese, Katalin (1999): *Kultúra és filológia a Román Tanszék történetének tükrében*. Budapest: ELTE Levéltár, pvš. 89–144.
- Kiliánová, Gabriela – Popelková, Katarína – Vrzgulová, Monika – Zajonc, Juraj (2001): Slovensko a Slováci diele „Rakúsko-uhorská monarchia slovom a obrazom“. *Slovenský národopis* 49/1, p. 5–31.
- Kiss, Gy. Csaba (2000): Utószó. In Pechány, Adolf: *A magyarországi tótok*. Miskolc: Felsőmagyarország Kiadó, p. 255–260.
- Kiss, Gy. Csaba (2005): „Národovci“ a „panslávi“ v oblasti Horného Uhorska v románoch Kálmána Mikszátha a Svetozára Hurbana Vajanského. *Slovenská literatúra* 52/4-5, p. 369–376.
- Kováčová, Anna (2006): *Život a kultúra Slovákov v Budapešti v období dualizmu (1867–1918)*. Pilišska Čaba – Ostrihom: FF Katolíckej univerzity Petra Pázmánya – Výskumná skupina západoslovanských jazykov.
- Macho, Peter (2007): Hazafi–hazafik. Pokus o malé dejiny maďarského slova v slovenskom prostredí. In *Slovenská otázka dnes. Výber textov z časopisu OS 1997–2006*. Zost. Sziget, László. Bratislava: Kalligram, p. 283–290.
- Mayer, Mária (1977): *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Moldován, Gergely (1891): *Válaszirat a bukaresti román ifjak memorandumára*. Kolozsvár.: Ajtai K. Albert Könynyomdája.
- Naše stanovisko (1885). *Slovenské noviny* 1/0 = 24. dec., p. 1.
- Paličková, Jarmila (1995): Spolok Izabella trochu inak, alebo storočnica jednej inštitúcie. *Slovenský národopis* 43/4, p. 493–502.
- Pechány, Adolf (1886): *A panszlávizmus múltja és jelene*. Nyitra: Schempek – Huszár Nyomda (pôvodne: *Felső-magyarországi Nemzetőr* 5/17–20)
- Pechány, Adolf (1888): *Kalauz a Vág völgyében (Lucski, Koritnicza, Pöstyén, Rajeczi fürdő, Stubnya, Trencsén-Teplicz és Búdöskő fürdők ismertetésével)*. Budapest: Szerző.
- Pechány, Adolf (1903): *Dejiny uhorského boja za slobodu r. 1848-49*. Budapest: Uhorsko-krajinský vzdelávací spolok slovenský.
- Pechány, Adolf (1913): *A magyarországi tótok* (=Nemzetiségi ismertető könyvtár III.). Budapest: Franklin.
- Pechány, Adolf (1915): Severovýchodné Karpáty. In *Z veľkej doby*. Sost. Janovecz, Ludvík. Budapest: Uh. kraj. vzdelávací spolok slovenský, p. 165–176.
- Pechány, Adolf (1917a): Po mýlnych cestách. *Slovenské noviny* 32/126 = 5. júna, p. 1.
- Pechány, Adolf (1917b): Česká podlost. *Slovenské noviny* 32/297 = 30. decembra, p. 1.
- Pechány, Adolf (1918a): „Slovenská vetva“. *Slovenské noviny* 33/29 = 3. februára, p. 1.
- Pechány, Adolf (1918b): Odhalení Česi. *Slovenské noviny* 33/80 = 5. apríla, p. 1.
- Pichler, Tibor (1998): Národovci a občania: Inštitucionalizácia ako problém. In *Národovci a občania. O slovenskom politickom myslení v 19. storočí*. Bratislava: VEDA

- Pilecky, Marcel: Poznámky k extralingválnym súvislostiam v životnom diele Sama Czambela. In *Jazykovedné dielo Sama Czambela – Czambel Samu nyelvészeti életműve*. Red./ Szerk. Žiláková, Mária / Zsilák, Mária. Budapest: Balassi Kiadó, p. 61–69.
- Podhradský, Juraj (1942): Dr. Adolf Pechány 1859–1942. *Slovenské noviny*, 21. júna 1942, 3.
- Podhradszky, György (1917a): Csehek és tótok. *Uj Nemzedék* 4/33 = augusztus 19., 526–528.
- Podhradszky, György (1917b): Csehek-e a tótok? *Magyar Figyelő* 7/23 = dec. 1, 313–326. p.
- Podhradszky, György [-y Gy.] (1918): A csehek jogai és túlkapasai. *Uj Nemzedék* 5/28 = augusztus 15. 7–9.
- Podhradszky, György (1919): Csehek és tótok. *Budapesti Szemle* 177, 129–140. p.
- Podhradszky, György (1937): Czambel élete és munkásságának jelentősége. In *Czambel Emlékkönyv*. Szerk. Steier Lajos. Pécs: Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt., 118–137. p.
- Rosenberg, Mór, dr. (1906): Védekezzünk a panszlavizmus ellen! *Eperjesi Lapok* 31/23 = június 10., 1–2. p.
- Seberíni, Ondrej [Veterán] (1996): *Slováci a sloboda. Pravda a poézia* [1886]. Nad'lak: Vyd. Ivan Krasko.
- Steier, Lajos (1937a): Czambel eszméi. In *Czambel Emlékkönyv*. Szerk. Steier Lajos. Pécs: Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt., 7–94. p.
- Steier Lajos (1937b): Czambel Samo Dr. minisztériumi állása. In *Czambel Emlékkönyv*. Szerk. Steier Lajos. Pécs: Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt., 146–175.
- Szabó, Oreszt (1913): *A magyar oroszokról. (Ruthének)*. Franklin, Budapest
- Szabóová, Nela (2018): Úspechy výšiviek z produkcie Spolku Izabella na medzinárodnom trhu. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo* 6/1, p. 95–103.
- Szarka, László (1995): *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867–1918*. Pozsony: Kalligram.
- Szeghy-Gayer, Veronika (2014): Slovjacké regionálne hnutie v rokoch 1907–1918. *Mesto a dejiny* 3/2, p. 79–80.
- Szeghy-Gayer, Veronika (2018): Államfordulat és az újrastrukturálódó helyi elit Bártfán (1918–1919). *Századok* 152, 1232. p.
- Urbán, Adolf (1875): *Sárosi tót nyelvtan vázolata*. Eperjes: Ipar- és Hitelbank Könyvnyomdája
- Vajanský, Svetozár Hurban (1943): *Koreň a výhonky*. T. Sv. Martin: Matica slovenská.
- Vörös, László (2019): Nezelaná.elita: Samo Czambel, aktivista na pomedzí dvoch národných ideológií. In Hudek, Adam – Šoltés, Peter a kol.: *Elity a kontraelity na Slovensku v 19. a 20. storočí. Kontinuity a diskontinuity*. Bratislava: VEDA – HÚ SAV, p. 453–485.
- Wagner, Ján A[lojz] (1930): Rozpomienky na Pešť. In *Milan Hodža. Publicista, politik, vedecký pracovník. Spomienky, úvahy, štúdie*. Red. Štefánek, Anton – Votruba, František – Sedľa, František. Praha: Českomoravské podniky tiskárske, p. 197–217.
- Zatykó, Margit (2018): Hungarus-tudat mint hagyomány, erkölcsi kötelesség és politikai meggyőződés – Podhradszky György és a szlovákok. *Pro Minoritate*, Nyár, 28–46. p.
- Zilizi, Zoltán (2013): *Pechány Adolf és a szlovák-magyar együttélés 1880-tól 1942-ig*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE BTK.

Zilizi, Zoltán (2014): Pechány Adolf és az asszimiláció – kísérlet a szlovák és a magyar történeti narratíva közelítésére. *Valóság* 57/1, 106–114. p.

Zilizi, Zoltán (2015): Illaváról Pestre. A magyarosodás útja az ifjú Pechány Adolf (1859–1942) életében. In *Varietas Europica Centralis. Tanulmányok a 70 éves Kiss Gy. Csaba tiszteletére*. Szerk. ifj Bertényi, Iván – Géra, Eleonóra – Mészáros, Andor. Budapest: ELTE Eöt-vös Kiadó, 447–459. p.

Zsebráczky, Géza (1907): A sárosi tót nyelv. Reflexiók „Védekezés a pánszlávizmus ellen.” (Sárosvármegye akciója) című cikkre. *Eperjesi Lapok* 32/1 = január 6., 3. p.

Zsebráczky, Géza, pfeban, redaktor (1911a): V interešše vichodnoslovenskej šarišskej reči “po našemu”. *Naša zastava* 5/7 = 12. februára, p. 3–4.

Zsebráczky, Géza, pfeban, redaktor (1911b): V interešše vichodnoslovenskej šarišskej reči “po našemu”. *Naša zastava* 5/8 = 19. februára, p. 2.

Žeňuchová, Katarína (2010): Samuel Czambel na pomedzi vedných disciplín. In *Jazykovedné dielo Sama Czambela – Czambel Samu nyelvészeti életműve*. Red./Szerk. Žiláková, Mária / Zsilák Mária. Budapest: Balassi Kiadó, p. 70–87.

Žiláková, Mária (2010): Vplyv uhorského resp. maďarského prostredia na jazykovedné dielo Sama Czambela. In *Jazykovedné dielo Sama Czambela – Czambel Samu nyelvészeti életműve*. Red./Szerk. Žiláková, Mária / Zsilák, Mária. Budapest: Balassi Kiadó, p. 31–38.